

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ БЕЗПЕКИ РИНКОВОГО СТАНУ

МАНЦУРОВ І. Г

доктор економічних наук

НУСІНОВА О. В.

кандидат економічних наук

Київ

Вступ. Поняття «безпека» є комплексним та багатограним, сфера його застосування протягом усієї історії постійно розширюється, тому в сучасних умовах категорія «безпека» є однією з найскладніших.

Аналіз досліджень і публікацій. В більшості робіт виділяються політико-правова та силова, кадрова та інтелектуальна, техніко-технологічна, екологічна, інформаційна та фінансова складові.

В Законі про безпеку [8] політико-правова складова має назву внутрішньо- та зовнішньополітичної. В роботі [2] цій складовій відповідає фізична, а в роботі [3] – військова. Кадрова та інтелектуальна складова в Законі про безпеку [8], а також в роботах [4, 7] називається со-

ціальною. В роботі [3] для цієї складової використовується назва «соціокультурна», а в роботі [6] – трудова.

Техніко-технологічна складова в Законі про безпеку [8] та в роботі [4] називається науково-технологічною, а в роботах [2, 5] – науково-технічною. Екологічній складовій в роботі [1] відповідає сировинна та енергетична. Що стосується фінансової складової, то в багатьох роботах вона пов'язується з економічною. На наш погляд, економічна сфера набагато ширша за фінансову та частково проявляється в усіх інших складових загальної безпеки, хоча всі складові загальної безпеки, за винятком фінансової, не є безпосередньо економічними.

Деякі автори роблять основний акцент не на загрозах, а на урахуванні інтересів підприємства. Очевидно, що безпека підприємства можлива тільки за умови забезпечення балансу інтересів усіх осіб, зацікавлених у результатах діяльності підприємства. Дійсно, недостатнє урахування інтересів будь-якої зацікавленої особи на користь інших осіб призводить до дестабілізації та погіршення економічного стану підприємства.

Особливо це стосується великих стратегічних підприємств та їх об'єднань, які суттєво впливають на різні сторони діяльності суспільства. Частіше всього за рахунок коштів містоутворюючих підприємств утримується велика кількість об'єктів соціально-культурного призначення, проводяться природоохоронні заходи, благодійна діяльність. Завдяки цьому підприємство знаходить додаткову підтримку в суспільстві, зокрема з боку органів місцевої влади.

На нашу думку, діяльність зі створення позитивного іміджу підприємства в суспільстві є обов'язковим елементом сучасної бізнес-стратегії підприємств, що додатково забезпечує безпеку підприємства. Отже, пропонуємо доповнити структуру безпеки підприємства «репутаційною складовою», а до функцій безпеки додати функцію забезпечення балансу інтересів.

Також до традиційної класифікації складових загальної безпеки підприємства пропонуємо додати ринкову складову. Це зумовлено тим, що зовнішні загрози з боку конкурентів підприємства в сучасних ринкових умовах господарювання є одними з найважливіших. Невипадково в загальновідомому методі SWOT-аналізу цим загрозам відводиться перше місце. Отже, ринкова складова безпеки включає загрози збільшення частки ринку у конкурентів, створення їх об'єднань, злиття та поглинання у конкурентів, захоплення конкурентами сировинних баз або ринків збуту.

Постановка завдання. Розглянемо методичні підходи до оцінки ринкової складової економічної безпеки підприємства.

Викладення матеріалу та результати. Абсолютним показником, який характеризує безпеку ринкового стану є обсяг реалізації товарної продукції підприємства, який дозволяє визначити частку його на ринку. Відповідно, безпека ринкового стану може бути досягнута при нормативному (еталонному) значенні обсягу реалізації товарної продукції. При моделюванні цієї ситуації можна визначити які результати могло б отримати підприємство та, відповідно, що воно втрачає від недосягнення нормативного значення обсягу реалізації. При цьому, слід враховувати не лише недоотриманий дохід (виручку) від реалізації продукції підприємства, але і зменшення питомих умовно-постійних витрат, пов'язаних зі збільшенням обсягу реалізації.

Так як зміна обсягу реалізованої продукції впливає на величину виручки від її реалізації та умовно-змінні витрати, тому у вигляді індикатора безпеки ринкового стану підприємства обрано показник маржинального доходу, фактичне значення якого розраховується за формулою:

$$MD_{\phi} = Vr_{\phi} - ZB_{\phi}, \quad (1)$$

де MD_{ϕ} – фактичне значення маржинального доходу підприємства, грн;

Vr_{ϕ} – фактичне значення виручки від реалізації продукції, грн;

ZB_{ϕ} – фактичне значення змінних витрат виробництва, грн.

При збільшенні обсягу реалізованої продукції до нормативного значення, виручка розраховується на-

ступним чином:

$$Vr_n = Q_n \times C_{cp}, \quad (2)$$

де Vr_n – значення виручки від реалізації продукції, яке досягається при нормативному обсязі реалізації, грн;

Q_n – нормативне значення обсягу реалізованої продукції, тони;

C_{cp} – середня ціна реалізованої підприємством продукції за контрактами, грн.

Якщо підприємство реалізує декілька видів продукції, тоді обсяг кожного виду продукції приводиться до нормативного, а формула для визначення виручки від реалізації прийме вигляд:

$$Vr_n = \sum_{i=1}^n Q_{n_i} \times C_{cp_i}, \quad (3)$$

де n – кількість видів продукції підприємства, од.;

i – порядковий номер виду продукції підприємства;

Q_{n_i} – нормативне значення обсягу реалізованої i -го виду продукції, тони;

C_{cp_i} – середня ціна i -го виду продукції, реалізованої підприємством, визначена у контрактах, грн.

У тому випадку, коли обсяг реалізованої продукції можна підвищити до нормативного значення лише за умови зменшення ціни на продукцію, величина виручки від реалізації зменшується і визначається таким чином:

$$Vr_n = \sum_{i=1}^n Q_{n_i} \times C_{z_i}, \quad (4)$$

де C_{z_i} – знижена ціна продукції i -го виду продукції, для забезпечення досягнення нормативного обсягу реалізації.

Загальна величина змінних витрат підприємства збільшується пропорційно зростанню обсягу реалізації продукції, а саме:

$$ZB_n = \sum_{i=1}^n Q_{n_i} \times ZB_{p_i}, \quad (5)$$

де ZB_n – загальна сума змінних витрат виробництва при нормативному обсязі реалізації продукції, грн;

ZB_{p_i} – питомі змінні витрати виробництва i -го виду продукції, грн.

Таким чином, нормативне значення маржинального доходу підприємства визначається за формулою:

$$MD_n = Vr_n - ZB_n, \quad (6)$$

де MD_n – нормативне значення маржинального доходу підприємства, грн.

Недоотримана частина маржинального доходу підприємства визначається шляхом порівняння нормативного та фактичного значення цього показника:

$$HMD = MD_n - MD_{\phi}, \quad (7)$$

де HMD – недоотримана частина маржинального доходу підприємства, грн.

Оскільки загальна величина постійних витрат виробництва не змінюється із збільшенням обсягу виробництва і реалізації продукції, разом з тим, амортизація відноситься до постійних витрат, тому можна стверджувати, що недоотримана частина маржинального доходу підприємства є величиною, яка характеризує недоотриману частину ЕВІТДА у зв'язку із недосягненням нормативного обсягу реалізації продукції, тобто:

$$\Delta EBITDA_{MD} = HMD, \quad (8)$$

де $\Delta EBITDA_{MD}$ – величина недоотриманого EBITDA через недосягнення нормативного обсягу реалізації продукції, грн.

Якщо нормативне значення обсягу реалізації продукції досягається при зниженні ціни на неї, тоді формула для розрахунку $\Delta EBITDA_{MD}$ прийме вигляд:

$$\Delta EBITDA_{MD} = \sum_{i=1}^n (Q_{H_i} - Q_{\Phi_i}) \times (\Pi_{Cp_i} - \Pi_{Z_i}) - \sum_{i=1}^n (Q_{H_i} - Q_{\Phi_i}) \times (3B\Pi_i^n - 3B\Pi_i^{\Phi}). \quad (9)$$

При оцінці безпеки ринкового стану величина EBITDA, недоотриманого внаслідок недосягнення підприємством нормативного обсягу реалізації продукції, враховується при визначенні еталонного значення умовно-ринкової вартості підприємства [9].

Далі розглянемо результати оцінки безпеки ринкового рівня на гірничо-збагачувальних комбінатах у 2009 році.

Основним показником оцінки безпеки ринкового рівня є обсяг реалізованої підприємством продукції. У даному випадку обсяг реалізованої продукції потрібно розглядати не в загальному виразі, а у розрізі видів продукції. Норматив цього показника теж встановлюється на кожен вид продукції окремо.

У вигляді нормативного обсягу реалізації товарної продукції приймається середнього галузеве значення цього показника. При цьому, у разі якщо фактичний обсяг реалізації більше за середнє значення, тоді за норматив береться фактичне значення. Крім цього, вводиться додаткове обмеження – проектна потужність підприємства. Тобто, у тому випадку, коли за норматив береться середнього галузеве значення обсягу реалізованої продукції і воно менше за проектну потужність підприємства, то за нормативний обсяг приймається середнє значення, в іншому випадку – проектна потужність.

Результати встановлення нормативного обсягу реалізованої продукції (в розрізі видів) на ГЗК наведено у табл. 1

Як видно з табл. 1, нормативний обсяг реалізації залізородного концентрату на ВАТ «ПівнГЗК» та ВАТ «ЦГЗК» встановлено на рівні середньогалузевого, оскільки він вище ніж фактичний обсяг реалізації, але менший за проектну потужність цих підприємств. У той

же час, на ВАТ «ІнГЗК» та ВАТ «ПівдГЗК» за норматив обрано фактичний обсяг реалізації концентрату.

Нормативний обсяг реалізації залізородних обкотишів для ВАТ «ПівнГЗК» та ВАТ «ПолтГЗК» визначено на рівні фактичного. Проте, на ВАТ «ЦГЗК» нормативом визначено проектну потужність, яка є меншою за середнє галузевий обсяг реалізації, але більша на фактичний.

Оскільки виробником та продавцем агломерату є лише ВАТ «ПівдГЗК», у якого проектна потужність вище за фактичний обсяг реалізації, тому за норматив обрано проектну потужність.

Далі, враховуючи середню ціну кожного виду продукції за контрактами підприємств можна визначити виручку від реалізації продукції та маржинальний дохід, які будуть отримані при нормативному обсязі реалізації.

Потім визначається недоотримана частина маржинального доходу підприємства (недоотримана частина EBITDA) через недосягнення нормативного обсягу реалізації продукції та, разом з тим, надлишкові питомі умовно-постійні витрати.

Результати визначення недоотриманої частини маржинального доходу підприємства та нормативної величини EBITDA наведено у табл. 2.

Як видно з табл. 2, через недосягнення нормативного обсягу реалізації товарної продукції у 2009 році гірничо-збагачувальні комбінати недоотримали EBITDA у обсязі: ВАТ «ПівнГЗК» – 4607766,24 тис. грн, ВАТ «ЦГЗК» – 1578356,36 тис. грн, а ВАТ «ПівдГЗК» – 979838,65 тис. грн У той час, як ВАТ «ІнГЗК» та ВАТ «ПолтГЗК» освоїли нормативний обсяг реалізації у повному обсязі.

Враховавши недоотриману частину EBITDA, її нормативна величина становитиме: по ВАТ «ПівнГЗК» – 3 039,5 млн грн; по ВАТ «ЦГЗК» – 2 391,1 млн грн; по ВАТ «ІнГЗК» – 2 003,3 млн грн; по ВАТ «ПівдГЗК» – 1 020, 0 млн грн; по ВАТ «ПолтГЗК» – 567,2 млн грн

Надалі виконаємо оцінку рівень безпеки ринкового стану. Результати розрахунків наведено в табл. 3.

Як видно з табл. 3, рівень безпеки ринкового стану можна охарактеризувати як високий на ВАТ «ПівнГЗК», ВАТ «ІнГЗК» та ВАТ «ПолтГЗК», на інших підприємствах він характеризується як середній.

Таблиця 1

Результати визначення нормативного обсягу реалізованої продукції для ГЗК

Показники	Середнє значення	ВАТ ПівнГЗК	ВАТ ЦГЗК	ВАТ ІнГЗК	ВАТ ПівдГЗК	ВАТ ПолтГЗК
Обсяг реалізованої продукції, тис. т.:						
Концентрат залізородний товарний	5808, 0	3475, 7	2655, 3	10721, 7	6379, 1	-
Обкотиші залізородні	6902, 0	9488, 2	2222, 9	-	-	8994, 4
Агломерат	1072, 7	-	-	-	1072, 7	-
Проектна потужність, тис. т.						
Концентрат залізородний товарний	-	11000, 0	6400, 0	14000, 0	9000, 0	-
Обкотиші залізородні	-	9600, 0	4500, 0	-	-	12000, 0
Агломерат	-	-	-	-	5000, 0	-
Нормативний обсяг реалізованої продукції, тис. т.						
Концентрат залізородний товарний	-	5808, 0	5808, 0	10721, 7	6379, 1	-
Обкотиші залізородні	-	9488, 2	4500, 0	-	-	8994, 4
Агломерат	-	-	-	-	5000, 0	-

Результати розрахунку недоотриманої та нормативної величини EBITDA на ГЗК у 2009 році, тис. грн

Показники	ВАТ ПівнГЗК	ВАТ ЦГЗК	ВАТ ІнГЗК	ВАТ ПівдГЗК	ВАТ ПолтГЗК
Фактичне значення виручки від реалізації продукції	5870394,0	2279291,0	4384200,0	2128433,0	4007261,0
Умовно-змінні витрати	1886024,0	835479,0	1185928,0	926599,0	1528018,0
Маржинальний дохід фактичний	3984370,0	1443812,0	3198272,0	1201834,0	2479243,0
Значення виручки від реалізації продукції, яке досягається при нормативному обсязі реалізації продукції, у тому числі:	6549266,5	4770982,0	4384200,0	3863715,0	4007261,0
концентрат залізородний товарний	1690476,5	2113589,3	4384199,7	1652304,0	–
обкотиші залізородні	4858148,2	2656710,0	–	–	3968058,2
агломерат	–	–	–	2209250,0	–
інша продукція	641,9	682,8	0,3	2161,0	39202,8
Умовно-змінні витрати при нормативному обсязі	2104130,3	1748813,7	1185928,0	1682042,4	1528018,0
Нормативний маржинальний дохід	4445136,2	3022168,4	3198272,0	2181672,7	2479243,0
Недоотримана частина маржинального доходу (недоотримана частина EBITDA)	460766,2	1578356,4	0	979838,65	0
Нормативна величина EBITDA	3039469	2391085	2003283	1019967	567245

Таблиця 3

Результати оцінки безпеки ринкового стану на ГЗК у 2009 р.

Показники	ВАТ ПівнГЗК	ВАТ ЦГЗК	ВАТ ІнГЗК	ВАТ ПівдГЗК	ВАТ ПолтГЗК
Фактичне значення умовно-ринкової вартості, тис. грн	6492290	2069371	7378199	5612356	4474973
Величина (ф), тис. грн	8532878	4483127	8061124	1553711	3563048
Величина (фнорм), тис. грн	10086616	6220696	8061124	4882969	3563048
Еталонне значення умовно-ринкової вартості при досягненні безпеки техніко-економічного рівня, тис. грн	8046028	3806940	7378199	8941614	4474973
Кб. рр, частки од.	0, 8070	0, 5436	1	0, 6277	1

Висновки. Таким чином, безпека ринкового стану визначається як співвідношення фактичної вартості бізнесу та його еталонної вартості, яка досягається за умови відповідності обсягу продажів нормативній величині. Зазначена еталонна вартість розраховується на підставі нормативної величини EBITDA, яка дорівнює сумі фактичної величини EBITDA та недоотриманого маржинального доходу внаслідок невідповідності обсягу реалізації його нормативному значенню. Встановлено, що гірничо-збагачувальні комбінати України мають високий рівень безпеки ринкового стану. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Барановський О. І.** Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) – К.: КНТЕУ, 2004. – 760 с.
- 2. Берлач А. І.** Безпека бізнесу / Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини «Україна».– К.: Університет «Україна», 2007. – 280 с.
- 3. Болгар Т. М.** Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. кандидат економічних наук: 08.00.08 / Українська академія банківської справи НБУ. – Суми, 2009. – 21 с.
- 4. Головінов О. М., Горожанкіна М. Є., Дмитриченко Л. І., Дмитриченко Л. А., Жемчужнікова Г. П.** Соціальна політика та економічна безпека. – Донецьк: Каштан, 2004. – 335 с.

5. Грунин О. А., Грунин С. О. Экономическая безопасность организации. – СПб.; М.; Х.; Минск: Питер, 2002. – 160 с.

6. Дем'яненко Г. Є. Економічна безпека торговельного підприємства: Автореф. дис. . . кандидат економічних наук: 08.07.05 / Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2003. – 18 с.

7. Дорогунцов С. І., Ральчук О. М., Федорищева А. М. Безпека розвитку і безпека стабільності – відповідь на виклики глобалізації / Рада по вивченню продуктивних сил України. – К.: Знання, 2004. – 39 с.

8. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 // Офіційний вісник України.– 2003. – №29. – С. 38.

9. Нусінова О. В. Оцінка умовної ринкової вартості промислових підприємств // Європейський вектор економічного розвитку: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ. – 2011. – №1. – С. 134 – 141.

10. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: моногр. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2007. – 436 с.